

Како су Бранковићи незаслужено претворени у издајнике

Од Србинифо

29 маја, 2016

Пише: Ђорђе Бојанић

Разлоге потискивања Светог Саве смо видели, па остаје дилема да ли је косовски мит истакнут управо због тешке клетве родоначелнику лозе Бранковића, Вуку? У сваком случају, та клетва нас неизбежно доводи до питања ове династије. Историја писана на основу предања није могла да разуме значај Бранковића јер су они у том предању прокужени. Творац предања као да се бојао да ће љагање Вука Бранковића бити недовољно да сруши снажан култ његове династије, па је бацио проклетство на још једног њеног члана.

То је „проклета Јерина“, најомраженија жена српске историје. Према раширеном веровању, готово сваки очувани средњовековни град у Србији је „Јеринин град“. Зидала га је Јерина, из чиста хира мучећи околне сељаке. На тај начин остаци зидина, као сведоци негдашње српске моћи, у најширим слојевима изазивају ружне емоције, а свакако би требало да буде обрнуто: да су понос нашег народа, и да буде наду у обнављање те моћи.

Тако имамо још један „негативан мит“. У косовском случају уместо победе слави се пораз, а овде се један успех такође претвара у своју супротност. Последице су катастрофалне и по питању личности истакнутих Срба.

Из косовског мита произилази да се и у најодсуднијем часу међу нама јавља издајник због кога губимо, чиме се пољуљава народно самопоуздање, а без вере у себе ни један народ не може бити спреман на велика прегнућа.

Мит о Јерини баца у блато српске „великаше“, не само Бранковиће, јер се временом заборавило да је она од ове лозе. Испада да су српски великаши с једне стране издајници, а с друге тлачитељи народа и расипници његовог богатства, што су тезе потпуно супротне светосављу које учи да се владар жртвује за свој народ и улаже у његову добробит.

Тако поклоници ова два мита лако долазе до закључка: наши владари не могу бити добри, и зато је боље да нам владају туђини.

При овоме имамо у виду класично тумачење „издаје“ **Вука Бранковића** и стихова из народне поезије, попут оних где „великаши, проклете им душе, на комаде раздобише царство“. То тумачење казује да на овај начин народни певач жигосе издају и позива на слогу, што такође може бити тачно. Једноставно, мит о издаји Вука Бранковића има и ово и оно значење, па и неко треће, како га ко схвати, али сигурно не може бити исправна теза да постоји само једно тумачење, и то баш оно које нам највише одговара. За случај „проклете Јерине“, пак, нисмо пронашли друго тумачење.

Јерина је заправо **Ирина Кантакузин** из познате византијске царске династије, удата за деспота **Ђурђа Бранковића**. Неких Кантакузина је на високим положајима у Србији било још у Душаново доба. Касније је део ове моћне породице избегао пред Турцима наставивши се у Новом Брду, где једног Кантакузина у време Деспотовине видимо као службеника у царинарници. Његов син је један од највећих српских писаца средњег века, **Димитрије Кантакузин**. Не зна се да ли је жена деспота Ђурђа била у директном сродству са овим Новобрђанима, углавном, био је то други деспотов брак, са јасним политичким намерама.

Са Ирином је у Србију дошао њен брат **Тома Кантакузин**, добивши одмах важне државне послове. Пошто је био вичан зидању градова, баш њему је деспот поверио вођење послова око подизања Смедерева, а овај је ангажовао још неке мајсторе из Византије.

Неки аутори томе приписују сличност Смедерева са Цариградом, док други кажу да је троугласти облик нове српске престонице просто наметнуо терен.

У сваком случају, Ирина са зидањем Смедерева није имала никакве везе, али Ћоровић порекло мита о „проклетој Јерини“ види у реченом ангажовању њеног брата и грчких мајстора, као и брзини у којој је град морао бити подигнут због турске опасности. Ћоровић тражи и порекло мита о издаји Вука Бранковића. Налази га на Косову, у једној од оних потоњих битака, у којој се Вуков син Ђурађ са Турцима борио против Лазаревог сина Стефана.

Ипак, Ћоровић није изричит, и ставља до знања да су то само претпоставке. На Косову је било много битака попут наречене, битака у којима је свако учествовао на свакој страни. Сам деспот Стефан се на турској страни борио много више од свих Бранковића, и управо је захваљујући тој борби добио њихове поседе, међу којима и Косово. Тек после таквог губитка своје земље Бранковићи се за помоћ обраћају једној турској струји.

Тако исто нема основа наведена претпоставка о пореклу мита о „проклетој Јерини“: у Србији онога доба грчки мајстори пре су били правило него изузетак, како у зидању и живописању цркава и манастира, тако и у подизању градова. Утицај Византије био је видан на сваком кораку, а Грка је било свуда по земљи, због чега се присуство једног Грка на једном послу ничим не истиче. Остаје журба због Турака, али када журбе није било? **Век и по су надирали Турци, пре њих Мађари, Бугари, Грци...**

Нема сумње да је кулчарима зидање градова увек тешко падало, али зашто за њихове патње окривити једну недужну жену? И да ли је она случајно из династије Бранковића?

На све ове дилеме лакше је одговорити ако се крене хронолошким редом, пратећи познате изворе. Према њима, лошег гласа о Бранковићима није било после Косова и још читава два наредна века. Напротив, од 1427. па до смрти владике Максима 1516. године, Бранковићи улажу ванредан напор за добробит свог народа, што резултира њиховим слављењем у књижевности и уметности уопште. Онда се четворо Бранковића посвећује, чиме њихова династија дефинитвно постаје култног значаја.

Претпоставља се да је све време постојало народно предање, па и о Косову и Бранковићима, али о његовом садржају нема вести. Логична је помисао да је оно другостепеног значаја док су водећи културни центри у снази, а да напредује са слабљењем писмености. Зато су мит о Косову и култ Бранковића у усменом стваралаштву морали бити изворно тумачени све до велике кризе српског народа и посебно **фрушкогорских манастира око 1700-те године.**

Фрушкогорски манастири имају своје златно доба на почетку XVI века, да би после пада сремске Деспотовине и они лагано тонули у мрак. Најтежа пустошења задесила су их крајем XVII и почетком XVIII века, за време турских повлачења из средње Европе. Од осамдесетих година XVII века до двадесетих година XVIII века готово сви су похарани и порушени. Најзад, после пораза код Петроварадина 1716. године, Турци спаљују мошти светих Бранковића.

За то време се, дакле, не зна поуздано шта предање каже о Боју на Косову и Бранковићима, али су познати писани извори. У њима се само изузетно говори о српском поразу на Косову, а ни једном о Бранковићима у негативном светлу. Црква све време негује косовски мит на изворни начин. **Бранковићи се славе једнако као и Лазаревићи и Немањићи. О косовском поразу и издаји Бранковића нема говора.**

Делимичан изузетак чине **Константин Филозоф** око 1430. године, у цитату који смо напред навели, и **Константин Михаиловић** у књизи „**Јаничарево успомене**“ око 1500-те године. Михаиловић је Новобрђанин кога Турци одводе у јаничаре, освојивши овај град 1455. године. Осам година је био јаничар, да би после једног турског пораза у Босни успео да пребегне на хришћанску страну и ступи у службу српских велможа и деспота у Срему.

Касније се обрео у Угарској где је и написао ову вредну књигу, која слови за први подробнији опис турске војске. Михаиловићев циљ је био уједињење хришћана ради једног великог крсташког похода, а „Јаничарево успомене“ су заправо део меморандума пољском краљу **Јану Олбрахту**, који је упутио са браћом Јакшићима и деспотом Јованом.

О Боју на Косову Михаиловић износи турску верзију, што је и логично. Каже да је султана Мурата убио „**Милош Кобиловић**“, а да је битка изгубљена због неслоге на српској страни. Димитрије Богдановић у овим речима о неслози проналази доказ за постојање народног предања какво данас познајемо још у XV веку.

Међутим, пре ће бити да је исправан суд **Милана Кашанина** према коме је Михаиловић овим хтео да „**поткрепи своју тезу о потреби уједињења хришћанских снага против Турака**“.

Утолико пре што он уопште не помиње неизоставни део предања о Косову, издају Вука Бранковића. О Бранковићима је пун хвале, посебно о деспоту Ђурђу.

Кашанин то тумачи на следећи начин: „О личности, породици и владавини деспота Ђурђа он се могао исцрпно и тачно обавестити од деспота Јована Бранковића и браће Јакшића, или од њима блиских људи с којима се нашао у Угарској и међу којима већ и стога није могао провести кратко време“.

Ништа лоше о Бранковићима није чуо ни Бенедикт Курипешки, путујући преко Косова 1530. године. Као странац, он не би имао обзира према једној српској династији, па би митом о издаји Вука Бранковића свакако употпунио свој путопис. **Али он помиње само Милоша, уз изричиту тврдњу да су Срби победили Турке на Косову.** Тако у неколико десетина списа, што наших што страних, више од 200 година после Боја на Косову само на два места се говори о српском поразу (не рачунајући турске изворе) и ниједном о издаји и проклетству Бранковића. Хиљаде наших свештеника све време певају о српској победи и славе Бранковиће. Безброј пута понављају се речи патријарха Данила, незнатих Раваничана, и других, којима се преноси изворни мит о Косову:

Давидски, Лазаре, на борење с њим изашао јеси и као оног другог Голијата победио јеси, узвикујући:

Нема светога и нема праведнога изнад тебе, Господе.

Тако исто се пева и деспоту Ђурђу и светим Бранковићима. Народ се клања моштима кнеза Лазара и Бранковића верујући у њихову чудотворност, а оне као да потврђују речи свештеника о Лазаревој победи и величини Бранковића. Међу Србима не само да нема утицајније, него ни било које друге организације у коју би се имало поверења као у цркву. Црквени култови су далеко најмоћнији, можда и једини. Заиста, о изврнутим култовима о Косову и Бранковићима у XV, XVI, па и XVII веку, нема баш никаквих података.

Због подизања фрушкогорских манастира и обнове Пећке патријаршије 1557. године српска црква је у пуној снази, постигавши оно што је пропуштено чак и у време највеће моћи Царства. Управо сада, у другој половини XVI века, црква по први пут узима под своју духовну власт све Србе, од Марице до Драве и од Тимока до Купе. Зато је међу Србима тога времена тешко замислива превласт другог духа до светосавског и других митова до црквених.

Али извртање два велика мита се ипак десило, и то је чињеница. У једном тренутку српска победа на Косову постаје пораз, и још се тај пораз и самоубилаштво ради славе чине врлином. Бранковићи се од благородне лозе, последњег изданка светих Немањића, претварају у издајнике и постају проклетци. Српска историја се драстично мења баш у оним важним деловима, где треба извучити поуке за будућност.

Савремена историјска наука се овом променом уопште не бави, из простог разлога што не прави разлику између изворног култа о Косову и оног из предања, као што смо то раније показали на Ћоровићевом примеру.

Не примећује се ни потпуна промена у третману Бранковића, од светих до омражених, јер се садржај каснијих предања о Вуковој издаји помера у блиско покосовско време, па тако испада да је ова династија увек носила жиг издаје. Према нашој историји, мит о Косову и издајнику Вуку створен је одмах после 1389. године.

Стварали су га и црква и народ у предању, без сучељавања, већ су се књижевност и еп допуњавали. Доказа о постојању епа у то доба нема, па самим тим ни о његовом садржају, него се просто сматра да га је морало бити и да је морао бити сличан писаном стваралаштву. То јест, писано стваралаштво је било слично епу, баш оном који је забележио **Вук Караџић** почетком XIX века. Подразумева се да је такав еп непромењен постојао око 400 година и да је управо он меродаван за тумачење тих 400 година. Историчари заслепљени епом једноставно не могу да прочитају бројне историјске изворе, него на овај или онај начин тврде да у њима пише оно што се у епу каже.

Уједно је апсурдно и забрињавајуће да многи велики српски научници праве тако крупне грешке. **Димитрије Богдановић** је спадао међу највеће, а ево какве тезе су му промицале:

„Смисао за трагично и епско у Константина (Михаиловића) је нарочито развијен. У овоме последњем, запажен је у ‘Јаничаревим успоменама’ велики утицај народног историјског предања, српске народне књижевности и песништва“.

Али како је народно предање из XVIII и XIX века могло да утиче на некога ко је писао у XVI веку! Наравно, Богдановић сматра да је идентично предање постојало и у Михаиловићево доба, али где су докази? Пошто не постоје, он прелази па посредно закључивање:

„Предања о средњевековним српским владарима (Стефану Дечанском и Душану, нарочито о цару Урошу, о кнезу Лазару) имају народни, епски и легендарни карактер. ‘Јаничареве успомене’ су у том погледу рано сведочанство заметка и постојања српске народне епике, а посебно косовског епа“.

У Михаиловићевој књизи и народном предању најмањи заједнички садржилац косовског епа је заправо турска верзија, по којој су Срби изгубили битку, а Мурата је мучки убио „Милош Кобиловић“. Како онда „Јаничареве успомене“ могу бити „рано сведочанство заметка и постојања“ косовског епа? Ту може бити једино говора о Богдановићевом несвесном стављању каснијег предања испред поузданих историјских извора, што се види и по другом „доказу“ који нуди. Реч је о путопису **Бенедикта Курипеша**, који се мање важним делом поклапа са епом, када говори о Милошу и Мурату, док му у суштини противречи тврдњом о српској победи на Косову. Богдановић прво истиче а друго прескаче, па прелази на далекосежне закључке:

„Са путописом Бенедикта Курипеша из 1530, ‘Јаничареве успомене’ су доказ да народно песничко предање иде у корак са тзв. високом литературом, упоредо с њом. Већ крајем XV века и с првим деценијама XVI века певају се па разним странама Србије, ближе Косову и даље од Косова, епске песме о Косовском боју, Лазару и Милошу“.

А да ли и о издаји Вука Бранковића? Када се већ историја пише овако напамет, где су границе конкретног дописивања предела („ближе Косову и даље од Косова“) и личности („Лазару и Милошу“)? Зар није неозбиљно узети у обзир само два писана извора, која се тек делом поклапају са каснијим предањем, а одбацити десетине осталих зато што указују на супротан закључак од оног у предању?

Погледајмо како даље на тако слабом темељу Богдановић диже спрат за спратом:

Нема никаквих битних идејних разлика између старе српске књижевности и народне књижевности XV века. Чува се и хоће да оживи једна угрожена историјска свест. За црквену књижевност похвалних слова и служби, а поготову плачева, узрок је косовске трагедије у гресима народа и његових вођа (али како, када у црквеној књижевности о Косову уопште нема трагедије, наравно сем Лазареве погибије, већ слављења победе и подвига – прим. М. С.); за народно предање то је неслога великаша, издаја и разједињеност.

Порука, која се своди на исто, постаје нарочито актуелна у времену коначног губитка слободе. **Народна и књижевна традиција се узајамно тумаче и допуњују.**